

NIHİLİZM

İnsan zihni boşluğa tahammül edemez. Binlerce yıl boyunca gökyüzüne bakıp yıldızları tanrılara, doğa olaylarını ilahi mesajlara, kendi trajedilerimizi ise yüce bir kozmik plana bağlamamızın nedeni budur. Evrenin soğuk, umursamaz ve sağır edici sessizliğini; mitlerle, dinlerle, ahlak sistemleriyle ve felsefi ideallerle doldurmaya çalıştık. Ancak düşünce tarihi boyunca, zaman zaman bazı zihinler bu örttüğümüz kalın perdeyi yırtma cesaretini (veya lanetini) gösterdi ve o perdenin arkasındaki dondurucu gerçeği haykırdı: Orada hiçbir şey yok. Latince "hiç" anlamına gelen *nihil* kökünden türeyen Nihilizm, insanın anlam, değer, amaç ve hakikat arayışının evrensel bir duvara, mutlak bir "hiçliğe" çarpıp parçalanmasının hikayesidir. O, felsefenin en karanlık gecesi, uçurumun ta kendisidir.

Nihilizmin ayak sesleri, modern çağdan çok daha önce, Antik Yunan'da duyulmuştur. MÖ 5. yüzyılda yaşayan Sofist filozof Gorgias, o dönemin mutlak hakikat arayışlarına karşı tarihin ilk ontolojik ve epistemolojik nihilizm manifestosunu üç sarsıcı maddeyle ilan etmiştir: "Birincisi, hiçbir şey var değildir. İkincisi, eğer bir şey var olsaydı bile onu bilemezdik. Üçüncüsü, eğer onu bilseydik bile, bir başkasına aktaramazdık." Gorgias'ın bu ürkütücü mantık oyunu, hakikatin nesnel bir zemin üzerine oturtulamayacağını, dilimizin ve algılarımızın bizi mutlak bir hiçliğe ve izafiyete mahkum ettiğini gösteren ilk büyük felsefi depremdi.

Ancak Nihilizm kelimesinin modern anlamda bir kasırgaya dönüşmesi ve felsefi bir silaha evrilmesi, 19. yüzyılın ortalarında Rusya'nın buz gibi entelektüel ikliminde gerçekleşti. Ivan Turgenyev'in 1862'de yayımlanan *Babalar ve Oğullar* romanı, bu akımın isim babası oldu. Romanın başkarakteri Bazarov, kendisini bir "nihilist" olarak tanımlar. Bazarov'un nihilizmi kozmik veya mistik bir hiçlik değil; siyasi, sosyal ve ahlaki bir yıkımdır. O, eski kuşakların romantizmini, dinini, sanatını, devlet otoritesini ve tüm geleneksel değerlerini reddeder. Bazarov için bir kurbağayı kesip anatomisini incelemek, Puşkin'in tüm şiirlerinden daha değerlidir. Rus Nihilizmi, çürümüş olan Çarlık rejimini, kiliseyi ve kölelik düzenini yıkmak için her türlü otoriteyi reddeden, bilimi ve katı materyalizmi tek rehber edinen radikal bir başkaldırıydı. Bu başkaldırı, yepyeni bir bina inşa edebilmek için önce mevcut tüm binayı dinamitleme zorunluluğuydu.

Fakat nihilizmi siyasi bir akım olmaktan çıkarıp, tüm insanlığın varoluşsal krizine, en derin felsefi buhranına dönüştüren kişi Friedrich Nietzsche olmuştur. Nietzsche'nin *Şen Bilim* adlı eserinde, güpegündüz elinde fenerle pazar yerine dalan ve "Tanrı'yı arıyorum!" diye bağırın o deli adamın tiradı, insanlık tarihinin en sarsıcı teşhislerinden biridir: "Tanrı öldü!

Tanrı öldü! Ve onu biz öldürdük!" Nietzsche burada ateizmin zaferini kutlamıyordu; tam aksine, yaklaşmakta olan devasa bir felaketi, eşi benzeri görülmemiş bir psikolojik çöküşü haber veriyordu. İki bin yıl boyunca Avrupa'nın ahlakını, anlamını, hukukunu ve umudunu ayakta tutan o kilit taşı (Tanrı fikri ve Platonik idealizm) yerinden oynamış ve bina çökmüştü. Eğer evrenin tepesinde nesnel bir değer koyucu yoksa, "iyi" ve "kötü" sadece insan icadı birer kurgudan ibaretse, o halde insanlık o dondurucu hiçlikle nasıl baş edecekti?

Nietzsche, bu kriz karşısında nihilizmi ikiye ayırır: Pasif Nihilizm ve Aktif Nihilizm. Pasif nihilizm, Tanrı'nın ölümü ve anlamın çöküşü karşısında insanın yenilgiyi kabul etmesi, yaşama sevincini yitirmesi ve çaresizce gerilemesidir. Nietzsche'nin akıl hocası olarak başlayıp sonradan en büyük felsefi düşmanına dönüşen Arthur Schopenhauer, bu pasif nihilizmin tipik bir örneğiydi. Schopenhauer, evrenin kör ve akılsız bir "İrade" tarafından yönetildiğini, hayatın sadece bir acı çekme süreci olduğunu savunmuş ve kurtuluşu Hinduizm ve Budizm'deki gibi arzulardan vazgeçmekte, "hiçliğe" (Nirvana) geri dönmekte bulunmuştur. Nietzsche için bu, zayıfların ve hastalıklı ruhların nihilizmidir; hayatı reddetmektir. Nietzsche'nin "Son İnsan" (Der Letzte Mensch) dediği bu pasif nihilistler, sadece konfor arayan, risk almayan, gözlerini kırparak uyuşan ve sürüye karışan zavallı varlıklardır.

Buna karşın Nietzsche, kurtuluşun "Aktif Nihilizm"den geçtiğini haykırır. Aktif nihilizm, anlamın yokluğunu bir yas veya çaresizlik olarak değil, muazzam bir özgürlük, boş bir tuval olarak görür. Eski, çürümüş, yalanlarla dolu ahlak sistemini elindeki balyozla tamamen yıkan aktif nihilist, bu yıkımın yarattığı boş alanda kendi değerlerini, kendi anlamını bir sanat eseri gibi bizzat yaratacaktır. İşte bu kendi küllerinden doğan, dışarıdan hiçbir efendi veya tanrı beklemeyen, hayatın tüm acılarını, trajedilerini ve anlamsızlığını "Amor Fati" (Kaderini Sev) diyerek coşkuyla kucaklayan yeni varlık "Üstinsan"dır (Übermensch). Nietzsche, insanın bu hiçliği aşip aşamayacağını test etmek için felsefe tarihinin en ağır düşünsel deneyini, "Bengi Dönüş"ü (Sonsuz Tekerrür) ortaya atar: "Eğer bir iblis gece yarısı yanına gelse ve sana şu an yaşadığın bu anlamsız hayatı, içindeki tüm acılar, sevinçler, ihanetler ve gözyaşlarıyla birlikte sonsuza dek, virgülü bile değişmeden tekrar tekrar yaşamak zorunda olduğunu söyleseydi, kendini yere atıp lanet mi ederdin, yoksa ona 'Sen bir tanrısın!' mı derdin?" İşte nihilizmi yenen kişi, bu soruya tereddütsüz "Evet!" diyebilen kişidir.

20. yüzyıla gelindiğinde, iki dünya savaşının yarattığı enkaz, felsefi nihilizmi kozmik bir boyutla birleştirmiştir. Bu yüzyılın en karanlık, en lirik ve en tavizsiz nihilistlerinden biri Romanyalı düşünür Emil Cioran'dır. Cioran, Nietzsche'nin o "Üstinsan" coşkusunu paylaşmaz; o, hiçliğin tam merkezine oturur ve oradan insanın trajik komedisini izler. *Doğmuş Olmanın Sakıncası Üzerine* adlı eserinde Cioran, varoluşun kendisini bir kaza, bir hastalık olarak görür. Ona göre en büyük suç, dünyaya bir çocuk getirmek, yani bu anlamsızlık döngüsünü devam ettirmektir. Cioran'ın nihilizmi o kadar derindir ki, intiharı bile reddeder; çünkü intihar etmek, yaşama gereğinden fazla anlam yüklemek, ölümün bir şeyleri çözeceğine inanmaktır. Oysa gerçek nihilist için yaşam da ölüm de aynı derecede anlamsızdır. O, amansız uykusuzlukları içinde evrenin o muazzam hiçliğini en estetik, en zehirli

aforizmalarla kağıda döker.

Nihilizm, genellikle ahlaki bir yozlaşma, sığ bir depresyon veya "hiçbir şeyi umursamama" ergenliği olarak küçümsenir. Oysa gerçek felsefi nihilizm, korkakların değil, evrenin o dondurucu gerçekliğine gözlerini kırpmadan bakabilme cesareti gösterenlerin felsefesidir. Nihilizm, insanın sığındığı tüm yalanları, tüm sahte cennetleri, tüm kozmik masalları acımasızca yırtıp atan bir asittir. Ancak bu asit, ruhu temizledikten sonra insanı bir dönüm noktasında bırakır: Ya o hiçliğin içinde eriyip yok olacaksınız (Pasif Nihilizm), ya da o anlamsızlığı mutlak bir özgürlüğe dönüştürüp, kendi anıtınızı hiçliğin ortasına kendi ellerinizle dikeceksiniz (Aktif Nihilizm). Nihilizm varılacak bir son durak, bir mezarlık değildir; o, her şeye yeniden ve sahici bir şekilde başlamak için içinden geçilmesi zorunlu olan, alev alev yanan o dar ve karanlık geçittir.

Faydalanılan Kaynaklar ve İleri Okumalar:

- **Nietzsche, Friedrich. (2016).** *Böyle Söyledi Zerdüşt* (Çev. Mustafa Tüzel). İş Bankası Kültür Yayınları. (Tanrının ölümü, Son İnsan, Üstinsan ve Bengi Dönüş kavramlarının felsefi ve şiirsel manifestosu).
- **Nietzsche, Friedrich. (2014).** *Güç İstenci: Tüm Değerleri Yeniden Değerlendirme Denemesi* (Çev. Nilüfer Epçeli). Say Yayınları. (Avrupa nihilizminin yükselişi, pasif ve aktif nihilizm ayrımının en detaylı analiz edildiği fragmanlar).
- **Turgenyev, İvan. (2018).** *Babalar ve Oğullar* (Çev. Ergin Altay). İletişim Yayınları. (Rus Nihilizminin edebi doğuşu ve nesiller arası felsefi-politik çatışmanın Bazarov karakteri üzerinden analizi).
- **Cioran, Emil Michel. (2017).** *Doğmuş Olmanın Sakıncası Üzerine* (Çev. Kenan Sarıali-oğlu). Metis Yayınları. (Kozmik nihilizmin, varoluşsal umutsuzluğun ve anti-natalizmin lirik aforizmalarla harmanlanmış başyapıtı).
- **Cioran, Emil Michel. (2015).** *Çürümenin Kitabı* (Çev. Haldun Bayrı). Metis Yayınları. (Tarih, inanç ve insanlık ideallerinin nasıl çürüdüğüne dair tavizsiz bir nihilizm denemesi).
- **Schopenhauer, Arthur. (2016).** *İstenç ve Tasarım Olarak Dünya* (Çev. Levent Özşar). Biblos Yayınları. (Nietzsche'nin "pasif nihilizm" olarak eleştirdiği, yaşamın anlamsızlığını ve arzuların reddini savunan karamsar başyapıtı).
- **Frankl, Viktor E. (2019).** *İnsanın Anlam Arayışı* (Çev. Selim Yeniçeri). Okuyan Us Ya-

yınları. (Auschwitz toplama kampından kurtulan bir psikiyatristin, nihilizme ve anlamsızlığa karşı geliştirdiği "Logoterapi" savunması).

- **Camus, Albert. (2015).** *Başkaldıran İnsan* (Çev. Tahsin Yücel). Can Yayınları. (Nihilizmin hem tarihi bir yıkım gücü hem de devrimci bir araç olarak incelenmesi; anlamsızlığa karşı isyan felsefesi).
- **Crosby, Donald A. (1988).** *The Specter of the Absurd: Sources and Criticisms of Modern Nihilism*. State University of New York Press. (Nihilizmin epistemolojik, ahlaki ve kozmik türlerini sistematik olarak inceleyen harika bir akademik kaynak).
- **Heidegger, Martin. (2001).** *Nietzsche: Cilt 4 - Nihilizm* (Çev. Gürsel Aytaç). Dođu Batı Yayınları. (Heidegger'in Nietzsche'nin nihilizmini, Batı metafiziğinin kaçınılmaz bir sonucu ve sonu olarak yorumladığı dev eser).